

TARİHİ KAYNAKLARDA ANADOLU'NUN İLK KADIN VALİSİ HUDAVEND HATUN

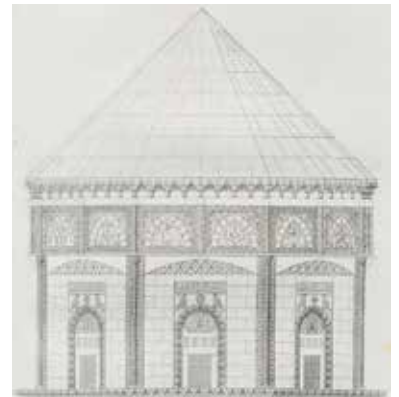
Dr. Cahit ÇELİK / Niğde Valisi

Selçuklu devletleri arasında en uzun ömürlü olan Anadolu Selçuklu Devleti, Süleyman Şah tarafından 1074 yılında kuruldu. Süleyman Şah Konya'yı başkent yaparak hâkimiyeti altında bulunan topraklarda yaşayanların inançlarına saygı gösterdi. Aynı zamanda Bizans İmparatorluğu içindeki taht mücadelelerinde etkili olarak ve bundan yararlanarak çok kısa sürede topraklarının sınırını 1080 yılında Marmara ve Ege Denizi'nin sınırlarına kadar genişletti (İbn Bibi, 1996a: 12). Anadolu Selçuklu Devleti, Sultan I. Alâeddin Keykubat (1219-1237) döneminde ciddi bir gelişme göstermiş, her açıdan en parlak dönemini yaşamıştır (İbn Bibi, 1996a: 16). Alâeddin Keykubat zehirlenerek 45 yaşında öldüğünde yerine

oğlu II. Gıyasettin Keyhüsrev geçmiştir (İbn Bibi, 1996b: 12). II. Gıyasettin Keyhüsrev tahta geçtikten sonra Diyarbakır'ın da alınmasıyla Anadolu Selçuklu Devleti en geniş sınırlarına ulaştı; fakat bu arada başlayan Baba İshak isyanı Anadolu Selçuklu Devleti'nin gücünü zayıflattı. Bundan kısa bir süre sonra Baycu komutasındaki Moğol ordusu, Anadolu içlerine girerek 1242-1243 yılında önce Erzurum'u ele geçirdi akabinde 1243 yılında yapılan Köseadağ Savaşı'nda da Anadolu Selçuklu ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Daha sonra Sivas ve Kayseri'yi ele geçiren Moğollar ile yapılan barış antlaşmasına göre artık Anadolu Selçuklu Devleti Moğolların

rın hâkimiyeti altına girdi (İbn Bibi, 1996b: 13).

1243 yılında Moğollar ile yapılan Köseadağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklu Devleti ağır bir yenilgi almış, bu tarihten sonra devletin gücü çok zayıflamış, Moğollar istedikleri sultanları tahta çıkarmışlar, bazen de karışıklık çıkararak ülkeyi daha rahat bir şekilde yönetmeye çalışmışlardı (Alpaydın, 2022: 8). Hülagü Han öldükten sonra yerine geçen oğlu Abaka Han hem Anadolu üzerindeki hâkimiyetini perçinlemek hem de Anadolu halkı ile bir bağ kurmak için IV. Kılıç Arslan'ın kızı Hüdavend Hatun'u oğlu Argun Han ile evlendirmek istemiş, Anadolu halkı ve o dönemdeki Anadolu Selçuklu Devleti'nin yöneticileri çok istemeseler de bu evliliğe razı olmuşlardı (Alpaydın, 2022). Anadolu

Selçuklu Devleti tarihinin anlatıldığı dört tane temel kaynak vardır. Bu eserler; İbn Bibi tarafından yazılmış *“El-Evamirül-Ala-iyye fil Umuril Ala’iyye”* (İbn Bibi Selçuknamesi diye de bilinmektedir), Kerimuddin Mahmud Aksarayı tarafından yazılmış *“Müsamertül Ahbar”*, Niğdeli Kadı Ahmed’in *“El-Veledü’şî-Şefik ve’l-Hâfidü’l-Halîk”* adlı eseri ile yazarı bilinmeyen ve anonim olan *“Tarih-i Al-i Selçuk”* isimli eserlerdir (Köprülü, 1943). Yukarıda belirtilen eserler başta olmak üzere diğer tarihi kaynaklar incelenerek Hüdavend Hatun ile ilgili bilgiler derlenmeye çalışılmıştır.

Tarihi kaynaklarda Selçuklu sultanlarının eş ve çocukları hakkında bilgi bulmak çok mümkün değildir. 1303 tarihli bir belgede IV. Kılıç Arslan’ın Sultan Hatun isimli bir kızından bahsedilmekte, her ne kadar M. Zeki Oral bu kişinin Cimri (II. İzzettin Keykavus’un oğlu Alaeddin Siyavuş)

ile evlendirilmeye çalışılan ve Kılıç Arslan’ın kızı olduğunu ileri sürse de Akşit (2011: 233), aslında bu kişinin Selçuki Hatun yani Hüdavend Hatun olduğunu ileri sürmüştür. Buna delil olarak da Karamanoğulları’nın Konya’yı 1277 yılında ele geçirip Cimri’yi tahta geçirdiklerinde, Selçuki Hatun’un Konya’da olmadığını o tarihte Argun Han ile evli olup Tebriz’de yaşamakta olduğunu belirtmektedir.

İbn Bibi’nin El-Evamirül-Ala-iyye fil Umuril Ala’iyye adlı eserinde Hüdavend Hatun ile ilgili iki tane bölüm bulunmaktadır. Birinci bölüm *“Sultan’ul muazam, şehid el merhum Rükneddin Kılıç Arslan’ın kızı Melike-i Muazzama Selçuki Hatun’un Cihan Şehzadesi (Argun) – azameti artsın- ile evlenme şerefini kazanması, o günlerde Hatiroğlu’nun istilas ve isyanı”* başlığını taşımakta; ikinci bölüm ise *“Melike-i Muazzamanın cihan şehzadesine varışı, zıfaj işinin tamamlanması sahib*

Pervane ve Naibin dönüşü 1266 yılının aylarında canı Hatir-i Zencani Oğullarının sebep oldukları fitnenin yatıştırılması” başlığını taşımaktadır (İbn Bibi, 1996b: 179-185).

Anadolu Halkı ile ilişkisini güçlendirmek isteyen Moğol Hükümdarı Abaka Han, IV. Kılıç Arslan’ın kızı ve o dönemde hükümdar olan III. Gıyasettin Keyhüsrev’in kız kardeşi Hüdavend Hatun’u oğlu Argun ile evlendirmek için Anadolu Selçuklu Devleti ileri gelenleri ile Anadolu’daki Moğol emirlerinin huzura gelmelerini emretti. İbn Bibi’ye göre Hüdavend Hatun’un istenmesi ile ilgili ferman şöyle idi:

“Cihan padişahı İlhanlı Azam’ın (Abaka)- azameti artsın- yıldızlar eşiği olan bargahından çıkan mübarek bir düşünceye, etkili bir emre, kadere benzeyen bir fermana ve yapılmasından kaçınılmayacak bir hükme göre, yaratılışı ve endamı güzel, iffeti ve namusuyla melikelerin örneği, mümin kadıların şerefi olan şehid sultan Rükneddin Kılıç

Arslan'ın –Allah onu rahmetiyle sarsın- mübarek haremının temiz iffetlilerinden ve parlak incilerinden biri, düşmanı bağlayan, dünyayı elde eden, ülke başışlayan şehzadelerinden biriyle nikahlanma mutluluğuyla şereflesin. Onun şerefiyle Selçuk hanedanını bayrağının mahçesi ay-yuka çıkısın” (İbn Bibi, 1996b: 179).

Bu olay Anadolu'da Müslüman ahali arasında ciddi bir rahatsızlık yarattı. Dinen Müslüman olan bir kadının Budist olan bir kişi ile evlenmesi caiz olarak görülmemektedir (Erzi, 1949). O dönemde Anadolu Selçuklu Devleti'nin en üst düzey yetkilisi olan Süleyman Pervane bu izdivacın uygun olmadığını bildiği halde düğün hazırlıklarına girişti. Diğer taraftan Baybars ile Pervane arasında yapılan mektuplaşmaların Moğol komutanlar tarafından ele geçirilmesi Pervane'yi tedirgin ediyordu (Şen ve Bingöl, 2022: 386). Pervane bu amaçla İlhanlıların başkenti Tebriz'den gelen elçilerini oyalıyor, vakit kazanmaya çalışıyordu. Tebriz'e gidecek olan heyet Sivas'ta bir süre kaldığında gerekçe olarak Pervane: *“Melike'nin düğün ihtiyaçlarını karşılamak ve Abaka'ya sunulacak hediyeleri temin etmek”* demiştir (Aksarayı, 2000: 77). Pervane bu arada Baybars ile mektuplaşarak, Anadolu'ya yapacağı seferi daha öne çekmesini rica etti. Ancak İlhanlı Hükümdarı Abaka'dan sert ifadeler içeren bir ferman 1276 yılının Mayıs ayı başında gelince Pervane Tebriz'e doğru yola çıktı. Pervane ve Eminedin, Hüdavend Hatun'u götürmek için yola çıktıklarında geride kalan kişileri Hatiroğlu Şerafeddin konusunda uyardılar (İbn Bibi, 1996b:180).

Hüdavend Hatun'un gelin olarak Moğol diyarına varıp hükümdar Abaka Han'ın huzuruna çıkarıldığında, kendisine şefkatle muamele edildiğini, herkesin sevinç ve mutluluk yaşadığını belirten İbn Bibi, Abaka Han'ın gelini getiren Pervane

ve ekibindeki kişilere birçok hediyeler verdiğini, aynı zamanda Anadolu Selçuklu sultanına da hediyeler gönderdiğini belirtmektedir (İbn Bibi, 1996b: 183).

Hüdavend Hatun, 1276 yılında evlendiğinde eşi Argun Han o zaman şehzadedir. Hüdavend Hatun'un eşi Argun Han'ın babası olan Abaka Han, 1282 yılında öldüğünde tahta Abaka Han'ın amcası Teküdar geçmiş, ancak Teküdar'ın Müslümanlığı kabul etmesinden dolayı Moğol büyükleri isyan etmiş ve isyan neticesinde Teküdar 1284 yılında öldürülünce yerine Hüdavend Hatun'un eşi Argun Han tahta geçmiştir (Parla, 2017:150). Argun Han, Tebriz'e yakın bir bölgede kendi adını taşıyan Arguniye isminde bir şehir inşa ettirmeye çalışmış (Sümer; 1989: 187); ancak ömrü uzattığı iddiasıyla Hindistan'dan getirilen yiyecekleri yedikten sonra sağlığı bozulmuş ve 10 Mart 1291 tarihinde bugün için Ağrı ili sınırları içerisinde bulunan ve İlhanlıların yazlık yaylağı olarak kullanıldığı Aladağ'da ölmüştür (Aksarayı, 2000: 136). Argun Han öldüğünde tahta geçecek olan Geyhatu Han da Aladağ'da bulunuyordu. Bunun üzerine Argun Han'ın hatunlarına ait olan çadır ve otağlar Geyhatu Hanın yanına Aladağ'a getirildi. Geyhatu 1291 yılında Aladağ'dan Ahlat'a gelmiş daha sonra bir daha 1292 yılında Aladağ'a gelmiş ve 1295 yılında ölmüştür (Parla, 2019: 1012).

Akşit, herhangi bir kayıt olmasa bile, Argun Han'ın ölümünden sonra Anadolu'ya gelen Hüdavend Hatun'un tekrar evlenmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu, Hüdavend Hatun'un Argun Han'ın ölümünden sonra ilkin Tokat'a geldiğini bir süre orada kaldığını, oradan ne zaman ayrılıp Niğde'ye geldiğinin bilinmediğini belirtmektedir (Akşit, 2011:235).

Hüdavend Hatun'un Tokat'a gitmesindeki sebeplerden bir tanesi

çocukluğunda bir dönem orada yaşamış olmasıdır. Aksarayı, Selçuklu tarihini anlattığı eseri Müsameratül Ahbar'da II. İzzeddin Keykavus'un Konya'yı merkez ittihaz etmesiyle, IV. Kılıç Arslan'ın saltanat merkezi olarak Tokat'ı seçtiğini ve orada bir dönem yaşadığını belirtmektedir (Taneri, 1966:137).

Müslüman olan Hüdavend Hatun'un koyu bir Budist olan Argun han ile nasıl bir yaşam sürdüğü, evliliklerinden çocuklarının olup olmadığı bilinmemektedir. Argun Han, şehzadeliği döneminde Horasan'dan sorumlu olduğu için 1276-1283 yılları arasında Hüdavend Hatun'un o bölgede yaşadığı, Argun Han 1284 yılında hükümdar olduktan sonra da Tebriz'de yaşadığı düşünülebilir. Tokat Halef Gazi Zaviyesinin kitabesindeki: *“Yüce Allah şöyle der: Selam size. Hoş geldiniz. Temelli olarak buraya girin”* ve *H. Peygamber (a.s.) de şöyle der: İnsan ölünce üç şey hariç, ameli kesilir: Kendisine dua eden salih bir evlat, faydalı bir ilim ve sadaka-i cariyeye”.* Daru'l-ilm ve'l amel diye isimlendirilen bu mübarek binanın yapımı için, yüce sultan, din ve dünya işlerinde kendisine başvurulan Ebu'l-Feth Mesud bin Keykavus-Allah onun devletini ölümsüz kılsın-ve yüce hatun, hükümdarların övüleni, din ve dünyanın ulusu, Kılıç Arslan kızı Selçukî Havand-Allah onun devletini güçlendirsin-idareleri zamanında, Allah'ın rahmetine muhtaç ve çaresiz kul Halef bin Süleyman emir vermiştir-Allah ondan kabul etsin-691” (Emir, 1992:26-27), ifadelerinden Hüdavend Hatun'un Argun Hanın ölümünden sonra H. 691/M. 1292 yılında Anadolu'ya geldiği ve Selçuklu Sultanlığını o dönemde tahta bulunan II. Giyaseddin Mesud ile paylaştığı anlaşılmaktadır (Akşit, 2011: 235-236; Değirmençay, 2016: 553-554).

Niğdeli Kadı Ahmed ise “*El-Veledü’şî-Şefîk ve’l-Hâfidü’l-Halîk*” adlı eserinde Hüdavend Hatun ile ilgili şöyle demektedir: “*Bu şekilde Selçuklu meliklerinin erkeklerini zikretmeyi tam bir ihtiyatla yerine getirdik. Onlarla ilgili babın tamamlayıcısı olarak, zikredilen kimselere mensup olup bütün meliklerin bakiyyesi olan kadınların övüncü, azametli melike, saide, mutahhara, mükerreme, merhume, mağfure, hayyire, mebrure, Selçuklu ailesinin tacı, Gevher nesep-li, Sultanı said Rükneddin Kılıç Arslan b. Sultan Gıyasettin Keyhüsrev Sultan Alaaddin Keykubad’ın kızı Hüdavend Hatun (Allah, İbrahim’e bahsetmiş olduğu nurla kabrinde onu rahmet ettirsin)’u da zikretmek suretiyle, bu kitabı süslü ve gönül açıcı bir şekilde ikmal etmek istedik. Mezkûr Melike’nin vefat tarihi 732 yılının Recep ayının evveline, Pazartesi gününe tarihlidir. Şerefli merkadi, bu kitabın yazıldığı yer olan Nekide mehruse-sindeki mezarların en meşhurdur.*” (Ertuğrul, 2015: 545).

Hüdavend Hatun ömrünün 16 yılını Anadolu dışında Argun Han’ın yanında Tebriz ve Arran civarında

geçirmiş, eşinin koyu Budist olması ve bahşiler (Budist rahipler) ile yakın ilişki de olması ister istemez hem Budizm hakkında ve Budist mistisizmi hakkında Hüdavend Hatun’un etkilenmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir. Birçok farklı dil ve dinden kişinin yaşadığı İlhanlı Sarayında Hüdavend Hatun hem Budist mistisizmine hem de tasavvufa ilgi duymuştur. Sultan Veled’in, Melike Hüdavend Hatun ile ilgili: “*Tanrı, onun canını bedeninden önce yarattı ve şah yaptı. O, ezelden dünya (kurulmadan) önce, Hak ilmine şah olmuştur. Temiz ve asil odur; çünkü onun saltanatı heblî’denidir (Tanrı ihsanı). Hak’tan gelen saltanat daimidir, sonsuzdur. Şahlar onun ahlâkını, güzeller de onun cemâlini görmüşler; hem küçükler hem de büyükler onun himmetine hayran kalmışlardır...*” (Değirmençay, 2016: 553-554) demesi Hüdavend Hatun’un tasavvuf ehli olduğuna ve Sultan Veled ile yakından tanıştığına delil teşkil eder.

Bazı kaynaklarda, IV. Kılıç Arslan’ın eşi ve aynı zamanda Hüdavend Hatun’un annesi olan Fatma Ha-

tun ile üvey annesi Gömeç Hatun, Muineddin Pervane’nin eşi Gürcü Hatun, İlhanlı Hükümdarı Geyhatu Han’ın eşi Paşa Hatun’un Mevlevi muhibbi oldukları özellikle Hüdavend Hatun’un annesi Fatma Hatun’un Mevleviliği kurumsallaştırılan Sultan Veled ile sık görüştüğü iddia edilmektedir (Parla, 2019: 1018).

Oral, Hüdavend Hatun’un asıl adının Selçuki, sıfatının ise Huvand ve Hüdavend olduğunu, “Huvand” tabirinin Moğolca’da prenses anlamına geldiğini belirtmektedir (Oral, 1939: 13).

Hüdavend Hatun’un eşi Argun Han’ın diğer eşi Buluhan Hatun’dan olma oğlu Gazan Han (1271-1304) 1295 yılında tahta geçtikten sonra İslam dinini kabul etmiş olup Gazan Han’ın İslamiyet’i kabul etmesinde Hüdavend Hatun’un önemli rol oynadığı belirtilmektedir (Gültaş, 2021: 10). Gazan Han’ın İslamiyet’i kabul etmesiyle İlhanlı/Moğol halkı genel olarak hükümdarlarının dinlerini seçmişler, Anadolu da savaşsız bir şekilde bir daha Müslümanların egemenliğine girmişti.

KAYNAKÇA

- Akşit, A. (2011). *Sultan Hatun Hakkında Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı*. Konya: S.Ü. Basımevi, No: 233.
- Aksarayî, K. M. I. (2000). *Müsâmeretü’l-ahbâr*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, No. 38.
- Alpaydın, B. (2022). *Hüdavend Hatun*. İstanbul: Niğde Belediyesi.
- Değirmençay, V. (2016). *Sultan Veled Divanı*. İstanbul: Ofis Matbaa Ltd.Şti.
- Ertuğrul, A. (2015). *Niğdeli Kadı Ahmed’in El-Veledü’şî-Şefîk ve’l-Hâfidü’l-Halîk*, (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erzi, A. S. (1949). *Yusuflî Meddah. Yeni İki Varakaya ve Gülşah nashası- Hamuşname- Dasitan-ı İblis-i Alleyhilla’ne ve Maktel-i Hüseyin*. Belleten 13(49), 188-194.

- Gültaş, S. (2021). *Abdürrezzak Kâşânî ve Tasavvufî Görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- İbn Bibi, (1996a). *El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçuk Name)*. (Cilt 1). (M. Öztürk, Çev.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- İbn Bibi, (1996b). *El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçuk Name)*. (Cilt 2). (M. Öztürk, Çev.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Köprülü, M. F. (1943). *Anadolu Selçuklularının tarihini yerli kaynakları*. Belleten 7.(27), 379-522.
- Oral, Z. (1939). *Selçuk Sanatına Dair bir Şaheser Hüdavend Türbesi*. Niğde: Niğde Halkevi Yayınları. No:39.
- Parla, C. (2017). *Melike Hüdavend Hatun Türbesi*. IV. Uluslararası Türk Dünyası

- Araştırmaları Sempozyumu. Niğde: Buzim Büro Matbaacılık. Cilt 3,49-164.
- Parla, C. (2019). *Niğde Hüdavend Hatun Türbesi’ne İkonografik Yaklaşım*. Social Sciences 14(3), 1007-1032.
- Sümer, F. (1989). *İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir*. Belleten 53 (206), 175-197.
- Tanerî, A.(1966). *Müsâmeretü’l-Ahbâr’ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri*. Tarih Araştırmaları Dergisi 4(6), 127-171.
- Texier, C. (1849). *L’Asie Mineure Deuxieme Partie*. Paris: Imprimeurs De L’Institut De France.
- Topal, N. (2021). *Niğdeli Kadı Ahmed’e Göre Niğde ve Çevresi (13-14. Yüzyıl)*. Cappadocia Journal of History and Social Sciences 14, 78-92.